

BOKSUM, DE HERVORMDE KERK (gewijd aan de H. Margaretha)

Inleiding

Boksum is ontstaan op een ten westen van de vroegere Middellzee gelegen terp, die in de 19de eeuw gedeeltelijk is afgegraven. De kerk, oorspronkelijk gewijd aan de Heilige Margaretha (Sint Margriet), is gebouwd op het hoogste punt van de terp. Tijdens de restauraties van toren en kerk, respectievelijk in de jaren 1996/1997 en 2001/2002, is veel bekend geworden over de bouwgeschiedenis en zijn ook interessante details aan het licht gekomen.

Bouwgeschiedenis en exterieur

De buitenmuren van het schip bevatten diverse steensoorten, die de bouwgeschiedenis van de kerk vertellen. De verschillende opeenvolgende episodes worden summier aangeduid.

-De westelijke helft van het schip is het oudste deel van de kerk. Het bevat restanten van een romaanse kerk uit het eerste kwart van de 13de eeuw. Daarvoor werd tufsteen hergebruikt van de afgebroken voorganger. In de noord- en zuidmuur zijn nog tufsteengedeelten aanwezig.

- In de periode eind 13de - begin 14de eeuw werd het romaanse koor afgebroken en vond de bouw plaats in baksteen van een romano-gotisch koor met vijfzijdige sluiting, steunberen en spitsboogvensters.
- Omstreeks 1474 verbouwing en vergroting van de kerk, waarbij deze de huidige omvang kreeg. De muren werden verhoogd. De uitgemetselde stroken dienden ter versterking van de muurstijlen en trek balken. De romaanse vensters en een deel van de vroeggotische in het koor werden gedicht. Er kwamen nieuwe grote gotische vensters in het schip en het zuidoostelijke koorvenster werd vergroot. De beide ingangen werden verfraaid. Bij de in 1885 dichtgemetselde noordingang zijn fragmenten daarvan bewaard gebleven: geprofileerde baksteenomlijsting binnen spitsboogveld, waarvan de bovenkant is gevat in rechthoekige omlijsting.
- In 1810 werden herstelwerkzaamheden uitgevoerd aan de muren met nieuw metselwerk. De zuidelijke ingang werd vernieuwd met daarboven een nieuw spitsboogvenster. De overige vensters werden ingekort en de glas-in-loodramen werden vervangen door houten ramen.
- In 19de eeuw werden twee zware steunberen tegen de zuidmuur en een tegen de noordmuur opgetrokken.
- Bij de restauratie in 2001 - 2002 werden verweerde stenen bewerkt en zo mogelijk opnieuw geplaatst. De dakgoot werd wat hoger bevestigd, waardoor de vensters beter tot hun recht komen. Het dak werd vernieuwd en van nieuwe leien voorzien.

De middeleeuwse toren met zadeldak, die voor de westgevel stond, stortte in de nacht van 5 op 6 februari 1842 in. Medio 1843 werd pas met de herbouw begonnen, waarbij de oude stenen werden hergebruikt, en begin 1844 was de nieuwe toren klaar. Deze is gedeeltelijk in de westmuur van het schip opgenomen. De toren bestaat uit vier geledingen en wordt bekroond met een ingesnoerde naaldspits. In 1866 en 1871 moesten herstelwerkzaamheden aan het muurwerk worden uitgevoerd. Deze waren echter niet afdoende, zodat besloten werd de toren te ommetselen. Dat gebeurde in 1879. Op een memoriesteen in de zuidmuur van de toren zijn de opbouw in 1843 en de ommetseling in 1879 vermeld. In de jaren 1996 en 1997 is de toren gerestaureerd. De in 1879 aangebrachte terracotta consoles onder de goot zijn daarbij vervangen door kunststenen exemplaren in de oorspronkelijke okergele kleur.

Interieur

Het houten tongewelf, de muurstijlen, korbeels, sleutelstukken en trek balken dateren grotendeels nog uit 1474. Deze elementen hebben de kleuren teruggekregen die na een vernieuwing van het interieur in de 17de eeuw, waren aangebracht. De vernieuwing was het gevolg van de reformatie, waarbij de inrichting van de kerk werd aangepast aan de protestantse eredienst. De protestantse inrichting van de kerk is goed bewaard gebleven. De preekstoel met gekorniste panelen en bijbehorend doophek met balusters dateren uit het midden van de 17de eeuw. Tegen de noordmuur, recht tegenover de preekstoel, staat de herenbank van de Familie Glinstra-Bouricius. Het opzetstuk op de overhuiving vermeldt het jaartal 1661. De herenbank tegen de koorsluiting dateert blijkens het opzetstuk uit 1826. De vazen op de hoeken van de bank en de overhuiving zijn typisch vroeg-19de eeuws. Een deel van de kerkbanken aan de noordkant dateert vermoedelijk nog uit de 17de eeuw. De overige banken zijn in de 18de en de 19de eeuw vervaardigd. Als sluitstuk van het gewelf boven het koor fungeert een opvallend gesneden mannetje in gehurkte houding met de handen op de knieën, alsof hij de zware last van het gewelf op zijn schouders torst. Aan weerszijden van dit mannetje bevinden zich op de uiteinden van de noordelijke en zuidelijke gewelfrib gesneden maskervormige gezichtjes met uitgestoken tongen. Het blijft gissen wat precies de betekenis

is van deze bijzondere combinatie. Werd hier de spot gedreven met een van de toenmalige edellieden in het dorp? Bij de laatste restauratie kwam ook de middeleeuwse piscina tevoorschijn. Deze bevindt zich nu achter een deurtje in de lambrisering.

Het memoriebord in het koor beschrijft in kreupelrijm de in de geschiedenis van de Tachtigjarige Oorlog bekende "Slag bij Boksum" op 17 januari 1586. Een Fries legertje werd bij Boksum verpletterend verslagen door de Spanjaarden, waarbij de kerk onderdeel was van het strijdtoneel. De onbekende dichter zag hierin een straf van God. Het oorspronkelijke bord is waarschijnlijk in het begin van de 17de eeuw in de kerk aangebracht. Het werd in 1856 vernieuwd met de oorspronkelijke tekst erop.

In 1909 werden de vensters voorzien van de karakteristieke jaloeziekasten. In dat zelfde jaar lieten de kerkvoogden zich met hun initialen vereeuwigen op een terracotta schild, dat in 1868 samen met drie gewelfrozetten was aangeschaft. Dit schild werd toen het sluitstuk van de kooroverkapping en het daar thuishorende gehurkte mannetje kreeg toen een plek in de oostelijke koorsluiting. Na de laatste restauratie zijn deze beide objecten van plaats verwisseld en zit het mannetje dus weer op zijn oorspronkelijke plaats. De grafzerken in het middenpad zijn bij de laatste restauratie aan het licht gekomen. Twee fraai gebeeldhouwde grote renaissance-zerken van het geslacht Juckema zijn uit 1561 en 1565. Een eenvoudige zerk met een gotisch randschrift, eveneens uit de 16de eeuw, dekt mogelijk het graf van een pastoor. Ook ligt er de zerk van Ds. Rintzius Meilma (overleden in 1721) en zijn vrouw (overleden in 1693) en hun dochtertje (eveneens overleden in 1693, nog geen maand oud).

Onder de banken aan de noordkant kwam een rode zandstenen plaat tevoorschijn, die als altaarsteen heeft dienst gedaan. Bij werkzaamheden op het kerkhof werd in januari 2002 een sarcofaag ontdekt van rode zandsteen. De binnenwanden zijn met ondiepe groeven bewerkt en verder zijn er enkele kruisen, kromstaven en een ankerkruis in uitgehouwen. Op grond van deze decoraties is een datering in de 12de eeuw aannemelijk. Vermoedelijk is de sarcofaag op het kerkhof ingegraven nadat de tufstenen kerk in het begin van de 13de eeuw plaats had gemaakt voor een nieuwe kerk. De altaarsteen en de sarcofaag hebben een plaats gekregen in de voorkerk.

Een bij de restauratie ontdekt dichtgemetseld romaans venster in de noordmuur blijft als nis bewaard. Drie gelijke rood-witte wijdingskruisen, die op de noord- en de zuidmuur en in het koor onder kalklagen vandaan kwamen, zijn zichtbaar gebleven. Ze zijn vermoedelijk aangebracht in de periode eind 13de begin 14de eeuw.

De officiële heropening van de kerk na de laatste restauratie vond plaats op 23 oktober 2003. Ter gelegenheid daarvan werd door een familie die zich met het dorp en de kerk verbonden voelt een beeldje van de Heilige Margaretha aangeboden. Het bevindt zich op een console tegen de noordmuur.

Orgel

Het orgel werd in 1675 gebouwd door Harmen Jans uit Berlikum. Daarvoor bezat de kerk ook al een orgel. Het nieuwe orgel van Harmen Jans bestond alleen uit de tegenwoordige hoofdwerkkas. In 1726 werd het uitgebreid door Jan Franssen uit Zweins met een rugpositief. Lambertus van Dam uit Leeuwarden bouwde in 1798 een nieuw orgel in de oude kassen met gebruikmaking van pijpwerk van het vorige instrument. De ornamentiek is toen ook vrijwel geheel vernieuwd. De geschilderde houten draperie is in 1810 aangebracht. Na diverse herstelwerkzaamheden in de 19de eeuw, volgde in 1918 een modernisering en wijziging van het orgel door de Leeuwarder firma Bakker & Timmenga. Het wacht thans op een noodzakelijke, grondige restauratie. De tegenwoordige dispositie is als volgt.

Hoofdwerk: Bourdon 16', Prestant 8', Holpijp 8', Viola 8', Octaaf 4' , Fluit 4' ,Octaaf 2', Mixtuur 3-4 sterk, Trompet 8'.

Rugpositief: Holpijp 8', Vox celeste 8', Aeoline 8', Prestant 4', Fluit 4', Woudfluit2'.

Pedaal: aangehangen.

Manuaalomvang: C - f3.

Pedaalomvang:C - d1.

T.E. van Popta
2005

Literatuur:

- artikelen in Keppelstok / Stichting Alde Fryske Tsjerken, publicatienummers 42 (april 1991), 55 (december 1997), 63 (december 2001),64 (juni 2002) en 66 (juni 2003);
- Encyclopedie Het Historische Orgel in Nederland (1479 - 1725), Amsterdam 1997;
- Jan Jongepier, Vijf eeuwen Friese orgelbouw/Een schoone voorraad waarlyk, Leeuwarden 2004.